

BÁSNICKÝ SYLABUS RLDR(2011)

prostředky umocňující mohutnost vyjádření/vnímání
(výchozí informační báze pro zkoušku)

- - -

TROPY = zástupky, obrazná čili přenesená pojmenování, při nichž se mění slovní význam (trepein → „obracet“).

A) V UŽŠÍM SMYSLU (VLASTNÍ)

1) Metafora = přenůška [přenesení pojmenování na základě vnější podobnosti (souvztažnosti). Spojení těžko jinak spojitelných vzdálených jevů. Neboli zkrácené přirovnání].

Viz.: „Vodopád lásky“ (abstraktum skrze konkrétum) } M.
 „Žal růže“ (konkrétum skrze abstraktum) } genitivní
 „Slunce je veliký básník“

2) Metonymie = přejmenování = záměna jména jménem na základě věcné souvislosti. Přenesení pojmenování mezi jinak blízkými věcmi.

Viz: „*Hrnec vře.*“ (m. místní).
 Viz: „*5. prosince je Mikuláš.*“ (m. časová).
 Viz: „*Má dobré oči.*“ (m. způsobová)
 Viz: „*Čtu Vančuru.*“ (m. příčinností)
 Viz: „*Zaduli do plechů.*“ (m. látková)
 Viz: „*Chopil se žezla.*“ (m. symbolická)

3) Synekdocha = přimínka; synekdoché = vzájemnost pojmů (sdílená část)

Viz: „*Nepřišla tam ani noha*“ (s. pars pro toto)
 Viz: „*Otevřete, policie!*“ (s. totum pro parte)
 Viz: „*Na polích kukuřice zrála*“ (s. singuláris pro plurális)
 Viz: „*Učitel národů*“
 (s. tzv. antonomázie=přezvání“)

Pars = část
Totus=všechn/celý

Pars pro toto = část za celek

B) V ŠIRŠÍM SMYSLU

1) Od metafor:

I. Personifikace = prosopopeia = zosobování či zosobnění
(Persona + facere (metaforicky se
vlastnosti lidí promítají na neživé objekty).

Viz: „*Světlo pláče.*“ „*Modré nebe se směje.*“

II. Synestézie = záměna smyslů: Viz: „*Sladká vůně.*“

III. Katachréze = chyba, pokřivená metafora (základ oxymóronu):

Viz: „*Nakazit se plným zdravím a láskou.*“ (nesoulad)

IV. Alegorie = jinotaj (allo agoreuein=“jiné mluvit“):

= utajená skutečnost se zobrazí fiktivním obrazem:

používá běžných symbolů ovšem s přeneseným významem.
Abstraktní pojmy se mohou vyjadřovat živými tvory (lidmi).
Uplatňuje se např. v bajce. Maskuje realitu.

Viz. píseň W+V *Civilizace*: „*Všichni věří oslovi.*“ (Hitlerovi)

2. Od svnekdochv

I. Hyperbola = nadsázka; přehánění; zveličování, upřílišení:

Viz: „*Říkám to stokrát.*“

Viz: „*Neviděl jsem tě celou věčnost.*“

Viz: „*V tomto tisíciletí očekáváme.*“

II. Litotes : (opak hyperboly)=zjemnění (často dva zápory proměněné v klad).
Pojem vyjádříme popřením jeho opaku.

Viz: „*Polévka není špatná.*“ (je dobrá)

3. Od metonymie:

I. Eufemismus = jemný prostředek významového odstínění
..... (eu=dobře + fēmi = mluvím) = lepomluva.

Viz: „*Ulevil si.*“ (pšoukl/flatuloval/prdl/zabzděl...).

Viz: „*Už na něm roste zelená travička;
dal světu sbohem;
odešel; vydechl naposled; navždy nás opustil;
rozloučil se s životem; je na cestě do říše stínů.*“

II. Ironie (eironeia) = antifrása.

A) legrácka (láskyplná) pod hávem vážnosti.

Viz.: „*Tebe bych chtěl mít na věčnosti!*“

B) Tzv. ‘fouňovská’ ironie je předstupněm sarkasmu (!)

Viz.: „*Obejdu se bez vašich laskavostí.*“

C) a s t e i s m u s = konverzační ironie, kdy
se mluvčí chytají za slovo
(dialogová hra se slovy).

Viz: A: „*Urazils’ mou osobu.*“

B: „*Kterou myslíš?*“

III. Sarkasmus (sarkasmos) = jízlivý vtíp; trpká; krvavá-kousavá- sžíravá ironie, zraňující výsměch.

Viz: „*Pro věc míru není žádná cizí oběť dost velká.*“

Viz: „*Nepřítel se pokusil zákeřně střílet na naše letadla,
pokojně svrhující bomby na jeho města.*“

IV. Perifrása = opis (perifrasís) předmětu - namísto jeho přesného vyjádření. Místo pojmu klademe řetězec jiných, vyjadřujících vždy jen nějaký aspekt toho zamlčeného):

Viz: „*Už se u vás pečou koláče?*“

Viz: „*Už ho hlava bolet nebude.*“ (skonál)

! Může se občas prolnout s eufemismem...!

FIGURY

(Básnické prostředky spíše strukturní a stylistické, při nichž se nemění slovní význam).

FONETICKÉ**akustické**

1) Onomatopoeia = rovnosvuchnost,
zvukopodobenství=zvukomalba
(onomatopoeia=tvoření slov).

Viz.: „*tleskat*“; „*žbluňkat*“; „*Buch*“; „*Tik-tak*“.

2) Rytmičká napodobení

Viz: „*Kobyła kopyty klapala.*“

Viz: „*Když do postele zalezu, slýchám dál klapat pratetinu protézu.*“

3) Paronomásie: zvukomaleb. prostředek, který kupí slova odvozená od stejného kmene = annominatio = (hra ve slovech).

Viz: „*Může Ti červen červení učarovat*“.

Viz: „*Mladost, radost; divoucí div, rejdíci rej.*“

4) Eufonie = libosvuchnost (eu=dobře; foné = zvuk)
= hlásková instrumentace.

Viz.: „*Tetička se tetelí, teplé thé má v posteli.*“

5) Aliterace = opakování souhlásek na počátcích po sobě jdoucích slov (typické pro starogermánskou epiku v podobě aliteračního verše, později pro severo- a západogermánské jazyky, zejména angličtinu), tohle je mimořádný typ = náslovní rým.

Viz.: „*walkie-talkie*“ ; „*techtle-mechtle*“ ; „*drbu vrbu*“

6) Kakofonie = nelibosvuchnost.

Viz: „*Strč prst skrz krk.*“

Viz: „*Z čeho chceš sčítat.*“

Viz: „*Ještě štěstí, že se nesešli.*“

SYNTAKTICKÉ (SLOVESNÉ) tyto figury zaniknou, když je napíšeme samostatně.

A: Opakování (t a u t o l o g i e) slova-rýmu (X): princip repetice:

- 1) **Epizeuxis** = geminatio = zápětnost' = subjunctio = conduplicatio:
Zdvojení a připojení [opakování hned po sobě (i vícekrát)
v rámci věty či verše].

Viz.: „.....X,X.....“

Viz: „*Nejsi, nejsi, jak ses dělala!*“ (v rámci verše)

Viz: „*Кеу, кеу, кеу то jsou.*“ (v rámci věty)

- 2) **Anafora** = *repetitio* (opakování na začátku, znovuuvedení).
(epanafora, epibola, единоначатие) „*Drsný jsou mé mravy,*
Viz.: „X.....“ „*drsná je má dlaň,*
„X.....“ „*drsný vlas mi z hlavy*
v *drsnou padá skrář.*“

- 3) **Epifora** = *conversio* = *souvrat'* (opakování na konci)
[antistrofa (vzácně), epistrofa, единоокончание].
Viz.: „.....X.“ viz.: „.....X.“ „.....X.“
„.....X.“

- 4) **Anepifora** = epanadiploze=epanalepse (opakov. na poč. a na konci).

Viz.: „X.....X.“

- 5) **Epanastrofa** = palilogie = symploke = sousnova = anadiploze:
opakování na konci a na začátku celku.

Viz.: „.....X. „X....“ nebo „.....X.“
„X.....“

- 6) **Antanaklasis**: = opakování téhož slova ale v roli homonyma
(opakované slovo má jiný význam).

Viz: „*Hodiny odbily dvě hodiny.*“

- 7) **Antimetaprase**:

Viz: „*Nepovídej vždy co víš, ale věz vždy, co povídáš.*“

- 8) **Polyptoton** = traductio = mnohópádnost' (opakování s proměnou),
opakované slovo má jiný morfologický tvar.

Viz: „*O peníz penízem zvoní.*“

9) **Asyndeton** = bezspojecnost' = bezváznost' (vynechávání spojek),
(mnoho čárek; bohatá interpunkce).

10) **Polysyndeton** = mnohospojecnost' = přemíra spojek (týchž spojek).

Viz: „*Já mám 9 kanárů, ty mi nejdou do páru, ne a ne a ne...*“

11) **Parenteze** = vsuvka/vložka (věty vedlejší v roli věty samostatné).

Viz: „*Země je – Nováku, neruš – vesmírné těleso.*“

12) **Anakolut** = vyšínutí větné vazby (věty se kladou dle smyslu bez ohledu syntaktickou správnost).

Viz: „*Zkažený koberec – byla by větší škoda.*“

13) **Osamostatněný větný člen** (vyčlenění mimo větu).

Viz: „*Houby, ty já rád!*“

14) **Elipsa** = výpustka (vypuštění větného členu)
(ellipsis: nedostatek, chyba, vynechání...).

Viz: „*Budete čaj?*“; „*Kde domov můj?*“

15) **Afereze** = krácení slova na začátku:
ký místo jaký.

**morfologická
úroveň**

16) **Elize** = krácení slova na konci:
řek' místo řekl.

17) **Apokopa** = krácení prvního ze dvou
na konci a spojení v jedno:

Тетя Оля > [„тетьюля“]

18) **Anastrofa (inverze)**: Zvuk lyry > Lyry zvuk.

19) **Zeugma** = přísudek se vztahuje k více podmětům:

Viz: „*Mnohem dříve spadne omítka, obraz, římša...*“

20) **Ennalage** = nesprávné použití gramatiky (kategorií).

Viz: „*Co jsi to říkala, kluku nezbedná!*“

B: Foneticko - syntaktické

- 1) Vnější rým = obvyklý „.....Y“
 „.....Y“
- 2) Vnitřní rým = rýmuje se poloverš s vlastním či sousedním veršem.
 „...Y,...Y“

HROMADĚNÍM

k u p e n í (podobných) slov

- 1) Pleonasmus pleonasmus = přebytek.

Viz: „*Dívat se očima...slyšet ušima.*“

Viz: „*Jedna stará baba.*“

- 2) Prolepsis = A) samonamítnutí (řečník sám vůči sobě vznesl námitku, již vzápětí odrazí).

Viz: „*A mohlo by se namítnout, proč do té školy chodím? Povím Vám: abych se tropy a figury naučil!*“

B) vlastnost podstatného jména předběhne děj slovesný (předjímání, anticipace).

Viz: „*Jsi synem smrti!*“

C) gramatická předjímka (morfologická):

Viz: *Tenhle zvuk, kvůli němu mě bolí uši.*

Místo: („*Kvůli tomuhle zvuku mě bolí uši*“).

- 3) Perissologie = hromadění souznačných slov.

Viz: „*Měli hlad, bídu a slzy v očích.*“

- 4) Hendiadys = jedno vyjádřeno dvěma (z řec. *hen dia dyoin*: dvě souřadná slova v obratu, kde by mělo být jedno podřadným).

Viz: „*Osypali ho věnci a kvítím.*“

(Má být: Osypali ho věnci z kvítí).

VĚCNÉ (ŘEČNICKÉ)

tyto figury plní roli figur, i když je napíšeme samostatně mimo kontext.

řečnická slovní strategie

1) **Příměr** = (parabolé či comparatio) = splývá s TROPEM
[básnické přirovnání: jedna věc (comparatum) vysvětluje 2. (comparandum)].

Viz.: „*Šedý (jak) vlk.*“ [epiteton (p.) constans] } lexikalizované
Viz.: „*Zelená (jako) louka*“ [epiteton (p.) constans] } FIGURY

Viz.: „*Dnešek je (jako) oáza v poušti dnů.*“ [epiteton ornans (zdobný)]
TROPUS

Jakýmsi širokým příměrem je podobenství (similitudo = parabola).

2) **Antiteze** = příměr protikladem:

I. pojmenování II. popření III. Skutečnost

Pokud bod I. chybí, hovoříme o záporném paralelismu.

„...*je-li to kvítečko, utrhnu ho. Není to kvítečko. Je to má milá...*“

„*Když je třeba být potichu, mluvíš, a když je třeba mluvit, mlčíš.*“

3) **Antitheton** = protiklad: „Na jednu stranu sice, na druhou však...“

Viz.: „*Flatérie je příjemná na začátku, hořká na konci*“.

4) **Paralelismus** = souběžnost = obdobnost. přirovnávaný jev i obraz
položíme vedle sebe a rozvíjíme (paralélus =
rovnoběžný). Může však jít o souběžné samostatné
děje (jevy), o po sobě jdoucí jevy podobné struktury.
častušky, nebo přísloví (průpovědi):

Viz.: „*Škola vede ke znalostem (člověka), život k moudrosti*“ (člověka).

5) **Oxymóron** = spojení významově protikladných slov, jež
si odporují (oxys=kyselý + móros = pošetilý).

Viz.: „*Zbortěné harfy tón.*“

6) **Aposiopese** = zamlčení = reticentia (tři tečky) vs. Praeteritio
(pomíjení) = nedokončení výpovědi.

7) **Řečnická otázka** = interrogatio vs. řečnická odpověď

Viz.: „*Mám si to udělat sám?*“
(většinou se očekává záporná odpověď)

8) **Řečnická odpověď**: řečník si odpovídá (obvykle řeč stočí jinam, než se očekává).

9) **Zvolání** = exclamatio Viz: „*Na zdraví!*“

10) **Praeteritio** = pomíjení, pominutí:
řečník nechce o něčem mluvit, zmíní to však:

Viz: „*Nechci zmiňovat jeho úspěchy, řeknu jen, že je to postava světového formátu...*“

11) **Zapřísahání**: Viz: „*Pro všechny krásy světa!*“

12) **Proklínání**: Viz: „*Aj, ty bídáku,
pod stolem vyválený a varmuží politiký,
běs v tě!*“

13) **Klimax** = gradatio (postupné zesilování).

Viz.: „*Dobré, lepší, nejlepší!*“

14) **Antiklimax** (opak předchozího=“odmocnění“=zeslabení).

Viz.: „*Směje se, usmívá...*“

15) **Annonminace**: (narážka) Viz. *Hynek máchá slovem.* (Hynek Mácha)

16) **Brachylogie**: úsečnost.

Viz: „*Po schodech do leva, vpravo. Tam je to!*“

17) **Correctio** = (napravení / odvolání) -
řečník nejprve něco řekne, pak to jakoby odvolá, „napraví“.

Viz: „*Je to krása, ba co krása. Nádhera to je!*“

18) **Apostrofa** = [obracíme se na věci neživé/osoby (nepřítomné)].

Viz: „*Hoj, ty štědrý večere,
Ty tajemný svátku!
Cože komu dobrého
Neseš na památku?*“

Přehled stop (jednotka složená z dob):

- v sylabotónickém systému stopě nemusí odpovídat přímo slovo, byť často tomu tak je.
- v sylabickém systému nejde ani tak o ostře ohraničené stopy, jako spíše o poloverše.
- časomíra sází dále na césuru než na dieresi, jež je symptomem sylabotónického verše.

X X'.....jamb (**rus.**) /malá/; /a **já**/ lehká doba, nedůrazná = arze (meziiktový interval) + těžká doba (teze); akcent = iktus = metrický důraz; vzestupný spád rytmu.
 -Český jamb začíná daktylem nebo předrážkou (anakruzí).
 -Pak už následují jamby.
 -Ruský jamb může mít i tři lehké doby mezi těžkými!!!

Мой дядя самых честных правил
А.С.Пушкин

*Ты погрузи, когда умрёт поэт,
 Покуда звон ближайшей из церквей
 Не возвестит, что этот низкий свет
 Я променял на низший мир червей.*

Уильям Шекспир, в переводе С. Маршака

X' X......trochej (čs.) (**rus.**) sestupný spád rytmu (typický, osmislabičný) /bába/
 -ruský je 4/6 stopý (v 19.stol 5-tist.).

Буря мглою небо кроет
 (А. С. Пушкин)

X X.....pyrrhichius /zradil/

X'X'.....spondej /mává/

X' X X.....daktyl (čs.) /přišel jsem/; /nádhera/ (**rus.**) – bývá v kombin. s trochejem.
 - 3/4 stopý (19.); 2 stopý (18.)...

Тучки небесные, вечные странники
М. Ю. Лермонтов

X X X'.....anapest

časoměrná vzestupná stopa. /veliká/ ; /a on rád/ (**rus.**)
-3/4 stopý (19.).

О, весна́ без конца́ и без кра́ю -
Без конца́ и без кра́ю мечта́!
Узнаю́ тебя, жи́знь! Принима́ю!
И приве́тствую зво́ном щита́! /А.Блок/

X X' X'.....amfibrach /nováček/; /a ráda/...v čs. verši nebývá pocíťován jako stopa
(vzestupně-sestupná stopa = obstupné) (**rus.**).

*Доро́же отчѳзны — не зна́л ничегó
Боѳц, не любѳвший покóя.
(Н. А. Некрасов)*

X' X X'.....kretikus

X X X...tribrachis

X' X' X'...molosus

X' X X X'...chorijambus

X' X X X...paion /blýskavice/ v čs. jazyce vnímán jako varianta trocheje (ditrochej).

X' X X' X'...epitrit /váhající/.

Sylabo-tónický systém (**rus.**): jamb; trochej; daktyl; amfibrach; anapest.

Dvojstopa (dipodie)

„Řekněte mi /babičko má,/ co že rány svírá.“

V čs. to může být čtyřslabičné slovo obklopené daktylem.

Dierese (rozluka) = mezislovný předěl, kryje se s hranicemi slov viz střední (stálá) dierese.

Césura (přerývka) = mezislovný předěl, nekryje se s hranicemi slov (vprostřed slova).

RÝM = stejnozvuk:

- 1) **Asonance**: hory x doly; hledí x třetí (nedokonalý rým), viz Poetismus.
- 2) **Konsonance**: hrom x strom (úplný rým), méně častý.
- 3) **Mužský rým**: buk x suk (lichý, jednoslabičný).
- 4) **Ženský rým**: tráva x kráva (sudý, dvojslabičný).
- 5) **Daktylský rým**: rodidel x plodidel (trojslabičný).
- 6) **Hyperdaktylský rým**: závalová x návalová (čtyřslabičný).
- 7) Sdružený **AABB**; střídavý: **ABAB**; obkročný: **ABBA**; postupný: **ABC**; přerývaný (nepravidelný)

Organizace strof:

- 1) **Dvouverší**: distichon (jako varianta: nestrofický distichon).
- 2) **Trojverší**: tercet (náročnější varianta = tercina: ABA BCB CDC...).
- 3) **Trioleť**: osmiverší (ABAA ABAB) 15. – 18. století.
- 4) **Rondo**: patnáctiverší (AABBA, ABBC, AABBAC). Baroko-rokoko.

Většina básní dodržuje určitý strukturní rytmus (zatímco tempo básně závisí na rychlosti čtení), který se realizuje periodicitou básnické stopy (uvnitř stopy samotné se střídají slabiky nepřízvučné s přízvučnými). Je-li báseň v jambu /X X'/ [skládá se ze stop uzavírajících v sobě „lehkou“ a „těžkou“ neboli nepřízvučnou a přízvučnou dobu (slabiku)] střídá-li se v ní tedy lehká [muzikantsky řečeno: (zdvih nohy)] s těžkou [--- /./--- (dopad nohy)], je jasné, že máme co dělat se „sudým“ taktem (dvojdobým rytmem). Obecně řečeno: rozlišujeme, je-li rytmus básně sudý či lichý, kolik stop obsahuje verš (jeden řádek básně). Stopa může být buď úplná (akatalektická) či neúplná s katalexí (katalektická). Poslední případ potkáváme většinou na konci verše (viz Hrabák).

Doporučená literatura:

- Madiera, K.A: *Rukověť slovesnosti*. Praha 1863.
 Bílý, Fr.; Čech, Leander: *Malá slovesnost*. Brno 1925.
 Марузо, Ж: *Словарь лингвистических терминов*. Москва 1960.
 Tenčík, Fr.: *Slovníček literárních pojmů*. Praha 1976.
 Kudělka, Viktor: *Malý labyrint literatury*. Praha 1982.
 Pavelka/Pospíšil: *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů* Brno 1993.
 Pospíšil, I.: *Tajemství verše* 1995.
 Pospíšil, I.: *Literární žánry* 1995.